

Θουκυδίδη Επιτάφιος Περικλή Κεφάλαιο 37

Ἑπαινος
του αθηναϊκού πολιτεύματος
και των σχέσεων των πολιτών

Κύρια σημεία

- ⇒ Κύρια χαρακτηριστικά του αθηναϊκού πολιτεύματος (πρωτοτυπία, κυβερνά η πλειοψηφία, ισονομία, αξιοκρατία, ελευθερία)
- ⇒ Οι σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους διακρίνονται από κατανόηση
- ⇒ Οι πολίτες δείχνουν συνειδητή πειθαρχία στους άρχοντες και στους γραπτούς και άγραφους νόμους

- Χρώμεθα γὰρ πολιτεία οὐ ζηλούση τοὺς τῶν πέλας νόμους, παράδειγμα δὲ μᾶλλον αὐτοὶ ὄντες τισὶν ἢ μιμούμενοι ἑτέρους.

Κυβερνιόμαστε δηλαδή με πολίτευμα, που δε ζηλεύει τους θεσμούς των άλλων, αλλά είμαστε μάλλον εμείς παράδειγμα για πολλούς, παρά μιμητές άλλων.

Σχόλια

- Προβάλλεται η **πρωτοτυπία** του πολιτεύματος, για την οποία υπερηφανεύονταν οι Αθηναίοι, όπως και για την αυτοχθονία τους.
- Υπήρξαν αρκετές πόλεις που ακολούθησαν το πολιτειακό σύστημα της Αθήνας, όπως το **Άργος**, οι **Συρακούσες**, οι **Ιωνικές πόλεις** και η **Κυρήνη**. Από τα αρχαία ήδη χρόνια η αθηναϊκή δημοκρατία υπήρξε **πρότυπο**.

καὶ ὄνομα μὲν διὰ
τὸ μὴ ἐς ὀλίγους
ἀλλ'
ἐς πλείονας οἰκεῖν
δημοκρατία
κέκληται· .

Και λέγεται με τ'
ὄνομα δημοκρατία,
γιατί δεν κυβερνιέται
για το συμφέρον
των ολίγων, αλλά
για τους πολλούς. .

- Η έννοια της δημοκρατίας είναι διπλή, καθώς διπλή είναι η έννοια της λέξης «**δῆμος**»: α) όλοι οι ελεύθεροι πολίτες β) οι μεγάλες μάζες των οικονομικά ασθενεστέρων
- Σύμφωνα με τον ορισμό του Θουκυδίδη για τη δημοκρατία, η έννοια χρησιμοποιείται με την α' σημασία. Δημοκρατία είναι το πολιτειακό σύστημα στο οποίο με διαδικασίες **ψήφου** ή **κλήρου** η εξουσία βρίσκεται στα χέρια της **πλειοψηφίας** και όχι κάποιων λίγων.

Στοιχεία για τις εκλογές στην αρχαία Αθήνα (πηγή:www.sarantakos.com)

- Στην Εκκλησία του Δήμου, που συνεδρίαζε 40 φορές το χρόνο, μπορούσε να πάρει το λόγο ο κάθε πολίτης και όσο μιλούσε και ό,τι κι αν έλεγε, κανείς δε μπορούσε να τον διακόψει ή να τον σταματήσει. Ήταν η περίφημη **ισηγορία**..
- Η εκκλησία του Δήμου εξέλεγε τα 500 μέλη της Βουλής. **Οι βουλευτές βγαίνουν με κλήρο από 1000 εκπρόσωπους** των 170 δήμων της Αττικής, (100 για κάθε φυλή).
- Από τους 500 βουλευτές, που παίρναν μια μικρή χρηματική αποζημίωση τριών οβολών τη μέρα, κληρωνόταν **η πρυτανεία, από 50 μέλη, η οποία για διάστημα 35 ημερών αποτελούσε την κυβέρνηση της αθηναϊκής δημοκρατίας**. Ένας από αυτούς οριζόταν για μια ή δυό το πολύ μέρες Γραμματεύς της Βουλής, δηλαδή πρωθυπουργός.
- Η Βουλή ήταν το συμβουλευτικό όργανο της Εκκλησίας του Δήμου. Κάθε νόμος για να ψηφιστεί από την τελευταία έπρεπε να προετοιμαστεί και να συζητηθεί από τη Βουλή, που έβγαζε το προβούλευμα.
- **Όλα αξιώματα ήταν συνήθως ενιαύσια και προσιτά σε όλους τους πολίτες**. Ότι πολλοί άρχοντες βγαίνουν με κλήρωση, που σημαίνει ότι από τη στιγμή που κάποιος γεννήθηκε αθηναίος πολίτης είχε εν δυνάμει εκλεγεί σε πολλά αξιώματα και απλά περίμενε τότε θα κληρωθεί σε ένα από αυτά. Σημαίνει επίσης ότι **όλοι οι πολίτες, πλούσιοι ή φτωχοί, θάρχονταν κάποτε η ώρα να κληρωθούν ή να εκλεγούν σε κάποιο αξίωμα**

Τις δικαστικές αρχές αποτελούσαν δύο μεγάλα δικαστήρια, ο Αρειος Πάγος, το παλιό ανώτατο δικαστήριο, που στα χρόνια της δημοκρατίας είχε χάσει πολλές από τις αρμοδιότητές του και η *Ηλιαία* το λαϊκό δικαστήριο, που το απαρτίζαν 6000 μέλη τα οποία **βγαίνουν με κλήρωση από όλους τους πολίτες για ένα χρόνο** και παίρναν επίσης ημερήσια αποζημίωση τριών οβολών.

Τις διοικητικές αρχές της Αθηναϊκής Δημοκρατίας τις όριζε επίσης, με κλήρωση ή με ψηφοφορία, η Εκκλησία του Δήμου. Τις αποτελούσαν:

Οι εννέα άρχοντες,.

Οι δέκα αστυνόμοι, που είχαν καθήκοντα τήρησης της τάξης και είχαν υπό τις διαταγές τους ένοπλα τμήματα σκυθών ή θρακών δούλων.

Οι δέκα επισκευασταί των ιερών, που φρόντιζαν για τη συντήρηση των ναών, οι πέντε οδοποιοί, οι πέντε νεωροί, ο επιμελητής των κρηνών, υπεύθυνος για την ύδρευση της πόλης και οι αρχιτέκτονες επί τας ναυς, που ευθύνονταν για τη ναυπήγηση και συντήρηση των πολεμικών σκαφών.

Οι οικονομικές αρχές της αθηναϊκής δημοκρατίας ορίζονταν επίσης με κλήρωση για ένα χρόνο από την Εκκλησία του Δήμου και ήταν: οι δέκα ελληνοταμίαι, οι δέκα ταμίαι της Αθηνάς, οι δέκα ταμίαι των άλλων θεών, ο επί των θεωρικών, οι δέκα σιτοφύλακες, οι δέκα πωληταί και οι δέκα αποδέκται.

Τέλος τις στρατιωτικές αρχές τις αποτελούσαν οι δέκα στρατηγοί, που εκλέγονταν, (ένας για κάθε φυλή), για ένα χρόνο χωρίς δικαίωμα επανεκλογής, (αυτό το τελευταίο καταργήθηκε μετά το 440 πΧ), οι δέκα ταξίαρχοι, οι δέκα φύλαρχοι, οι δύο ίππαρχοι και ο ταμίας των στρατιωτών.

μέτεστι δὲ κατὰ
μὲν τοὺς νόμους πρὸς τὰ
ἴδια διάφορα πᾶσι τὸ
ἴσον, κατὰ
δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὡς
ἕκαστος ἔν τῳ εὐδοκιμεῖ,
οὐκ ἀπὸ μέρους
τὸ πλεόν ἐς τὰ κοινὰ ἢ
ἀπ' ἀρετῆς προτιμᾶται,
οὐδ' αὖ
κατὰ πενίαν, ἔχων γέ τι
ἀγαθὸν δρᾶσαι τὴν πόλιν,
ἀξιώματος ἀφανείᾳ
κεκώλυται.

κ' ἔχουν ὅλοι τα ἴδια
δικαιώματα σύμφωνα με
τους νόμους ως για τις
ιδιωτικές διαφορές μεταξύ
τους· ως για τα δημόσια
αξιώματα ὅμως, για ὅποια
ικανότητα εκτιμάται ο
καθένας, δε φτάνει σε θέση
πολιτική εξ αιτίας της τάξης
ὅπου ανήκει παρά από την
αξιωσύνη του· κι ούτε
εξαιτίας της φτώχειας του,
ὅταν μπορεί να προσφέρει
κάτι καλό στην πολιτεία,
αποκλείεται από το αξίωμα
επειδὴ εἶναι ταπεινός.

- Καθορίζονται από τον Περικλή οι βασικές αρχές λειτουργίας της δημοκρατίας στην ιδανική της μορφή.
- Καταρχάς, η **ισονομία** (ισοπολιτεία). Όλοι οι πολίτες έχουν τα ίδια δικαιώματα στις ιδιωτικές τους (διαπροσωπικές) υποθέσεις.
- Η ουσία, όμως της δημοκρατίας συνοψίζεται στην **αξιοκρατία**: Καταργείται η προνομιακή κυριαρχία των ολίγων (λόγω καταγωγής) και εξασφαλίζεται η ανάδειξη των ικανών στα δημόσια αξιώματα, ανεξάρτητα από κοινωνικές τάξεις.
- Κριτήριο είναι η προσωπική αξία (ἀπ' ἀρετῆς) του πολίτη. Η πενία δεν αποτελεί εμπόδιο για την άσκηση αξιώματος. Επικρατεί, δηλαδή, ο **«νόμος των ίσων ευκαιριών»**.

Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (1789)

- Άρθρο 5 - Ο νόμος μπορεί να απαγορεύσει μόνο ό,τι είναι επιζήμιο για την κοινωνία. Ό,τι δεν απαγορεύεται από το νόμο θεωρείται επιτρεπτό και δεν μπορεί σε κανέναν να επιβληθεί να κάνει κάτι που δεν ορίζεται από το νόμο.

Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (1789)

- Άρθρο 6 - Ο νόμος αποτελεί έκφραση της κοινής βούλησης. Όλοι οι πολίτες έχουν το δικαίωμα, προσωπικά ή με αντιπροσώπους τους, να μετέχουν στη θέσπισή του. Ο νόμος πρέπει να είναι ο ίδιος για όλους, ανεξάρτητα αν προστατεύει ή τιμωρεί. **Εφόσον όλοι οι πολίτες είναι ίσοι απέναντι στο νόμο, μπορούν όλοι να μετέχουν το ίδιο και στα δημόσια αξιώματα, στις θέσεις και τις υπηρεσίες ανάλογα με τις ικανότητές τους και χωρίς καμία άλλη διάκριση παρά αυτή που πηγάζει από την αρετή τους και το ταλέντο τους.**

Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (1789)

- Άρθρο 11 - **Η ελεύθερη ανταλλαγή σκέψεων και ιδεών είναι ένα από τα πολυτιμότερα δικαιώματα του ανθρώπου.** Επομένως, κάθε πολίτης έχει τη δυνατότητα να ομιλεί, να γράφει, και να τυπώνει τα έργα του ελεύθερα, αρκεί να μην κάνει κατάχρηση αυτής της ελευθερίας σε περιπτώσεις που ορίζονται σαφώς από το νόμο.
- Άρθρο 12 - Η εξασφάλιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη κάνει αναγκαία την ύπαρξη μιας κρατικής εξουσίας. Άρα αυτή η εξουσία έχει θεσπιστεί για το καλό όλων και όχι για την ιδιωτική ωφέλεια αυτών, στους οποίους έχει ανατεθεί.

ἐλευθέρως δὲ τὰ τε
πρὸς τὸ
κοινὸν πολιτεύομεν
καὶ ἐς τὴν πρὸς
ἀλλήλους τῶν καθ'
ἡμέραν
ἐπιτηδευμάτων
ὑποψίαν, οὐ δι'
ὀργῆς τὸν πέλας, εἰ
καθ' ἡδονὴν τι δρᾷ,
ἔχοντες, οὐδὲ
ἀζημίους μέν,
λυπηρὰς δὲ
τῇ ὥψει ἀχθηδόνας
προστιθέμενοι.

Και ἐλεύθερα φερόμαστε,
τόσο στα ζητήματα που
αφορούν την πολιτεία, όσο
και σχετικά με τις
καθημερινές συναλλαγές
μας· κι όσο για τις υποψίες
που γεννιώνται στον ένα
για τον άλλον, δεν
αγαναχτούμε με το γείτονά
μας αν κάνει κάτι γιατί έτσι
του αρέσει, ούτε
φορτωνόμαστε γκρίνιες και
στενοχώριες, που δε
ζημιώνουνε και δεν
επιφέρουνε βέβαια,
ποινική δίωξη αλλά
παρουσιάζουν ελεεινό
θέαμα.

- Αναπτύσσεται το θέμα πολιτεία-τρόποι ενιαία, καθώς **άτομο και πολιτεία στην κλασική Αθήνα αποτελούσαν μία αδιάσπαστη ενότητα**. Ο τρόπος ζωής (ἐπιτήδευσις) εκδηλώνεται τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική ζωή του Αθηναίου.
- Βασική αρχή της πολιτείας είναι η **ελευθερία** στο δημόσιο και ιδιωτικό βίο. Οι πολίτες είναι απαλλαγμένοι από την καχυποψία και την αλληλοϋπονόμηση.

- Πιθανότατα γίνεται καποιος υπαινιγμός για τη Σπάρτη, στην οποία οι πολίτες δεν είχαν το δικαίωμα να επιλέξουν οι ίδιοι τον τρόπο ζωής τους.
- Απόδειξη της ελευθερίας: Ο πολίτης μπορεί να κάνει στην προσωπική του ζωή ότι τον ευχαριστεί, χωρίς να ενοχλούνται γι' αυτό οι συμπολίτες του.
- **Πρότυπο κοινωνικής διαβίωσης:** α) είναι απαλλαγμένοι από την καχυποψία, β) δεν οργίζεται ο ένας εναντίον του άλλου, γ) δεν παίρνουν ύφος πειραγμένου. Δείχνουν δηλαδή κοινωνική ανεκτικότητα.

Ο Περικλής δικαιολογεί τη διαφοροποίηση από το τυπικό των επιταφίων λόγων:

- Είναι ταιριαστό στη συγκεκριμένη περίπτωση να αναφερθούν οι παράγοντες που οδήγησαν στην ακμή της Αθήνας
- Είναι συμφέρον για όλους, αστούς και ξένους, να ακούσουν για αυτά. Σκοπός του ρήτορα να ωφελήσει και όχι να δημαγωγήσει. Οι αστοί θα νιώσουν εθνική υπερηφάνεια και θα παρηγορηθούν για το θάνατο των συμπολιτών τους, οι ξένοι θα διδαχθούν πώς μπορούν να οδηγήσουν την πατρίδα τους σε ανάλογο μεγαλείο.

ἀνεπαχθῶς δὲ τὰ ἴδια
προσομιλοῦντες τὰ
δημόσια διὰ δέος
μάλιστα οὐ παρανο-
μοῦμεν, τῶν τε αἰεὶ ἐν
ἀρχῇ ὄντων ἀκροάσει
καὶ τῶν νόμων,
καὶ μάλιστα αὐτῶν ὅσοι
τε ἐπ' ὠφελίᾳ τῶν
ἀδικουμένων
κεῖνται καὶ ὅσοι
ἄγραφοι ὄντες
αἰσχύνην
ὁμολογουμένην
φέρουσιν.

Κ' ἐνῶ στην ιδιωτική μας
επικοινωνία δε βαρύνει ο
ένας τον άλλον, στα
δημόσια πράματα δεν
παραβαίνομε τους νόμους,
το περισσότερο από
σεβασμό γι' αυτούς,
υπακούοντας όσους
βρίσκονται κάθε φορά στην
εξουσία ως και τους
νόμους, και ιδιαίτερα
εκείνους που ισχύουν για
την υπεράσπιση όσων
αδικούνται, και κείνους
που, αν και δεν είναι
γραμμένοι, το δέχονται
όλοι πως ντροπιάζουν
όποιον τους παραβιάζει.

- Εξαίρεται ο **σεβασμός** του πολίτη προς τους νόμους. Πηγάζει από **εσωτερική επιταγή** (διὰ δέος) και όχι από εξωτερικό καταναγκασμό (όπως συνέβαινε στους Λακεδαιμονίους). Είναι **προϊόν αγωγής και παιδείας** του Αθηναίου πολίτη.
- Απέναντι στην ελευθερία των πολιτών υπάρχει η υπακοή στους νόμους, ώστε η ελευθερία **να μην είναι ασύδοτη**.

- Η αποφυγή της παρανομίας επιτυγχάνεται με το σεβασμό προς τους νόμους που έχουν θεσπιστεί για να προστατεύουν αυτούς που αδικούνται.
- Εξαίρεται η σημασία των νόμων που προστατεύουν τους αδικημένους και τους αδύναμους, καθώς **διορθώνουν τις κοινωνικές αδικίες.**
- Πέρα από το γραπτό δίκαιο υπάρχει σεβασμός και στο **άγραφο**, που υπάρχει στη συνείδηση του πολίτη (πβ. Αντιγόνη). Οι άγραφοι νόμοι είναι απόρροια του φυσικού δικαίου και έτσι φαντάζουν συχνά ισχυρότεροι από τους θεσπισμένους γραπτούς νόμους.